

Branko Tošović, Arno Wonisch (ur.)

**Srpski pogledi na odnose  
između srpskog, hrvatskog  
i bošnjačkog jezika**

**Serbische Sichtweisen  
des Verhältnisses zwischen  
dem Serbischen, Kroatischen  
und Bosniakischen**

**I/5**

**2005—2012**

Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz  
Beogradska knjiga  
2013

Branko Tošović

[rođ. 1949]

## Karikatura jezika se pretvorila u našu realnost

[2011]

Na konferenciji „Jezička politika/e u BiH i na njemačkom govornom području“, u organizaciji Goethe instituta u Sarajevu te ambasada Švajcarske i Austrije, referat na temu „Jezici u BiH – podudarnosti, sličnosti i razlike“ podnio je prof. dr. Branko Tošović, profesor slovenske lingvistike Instituta za slavistiku na Univerzitetu „Karl Franz“ u Grazu. Prof. Tošović bio je voditelj međunarodnog projekta „Razlike između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika“ (2006.–2010.) Za ŽURNAL govori o nazivu i rezultatima projekta, te sličnostima i razlikama između jezika u BiH.

Razgovarala: Aleksandra Bosiočić-Dronjić

### Utisci o konferenciji?

**Tošović:** To je prvi skup kod nas na kome je dovedena u vezu jezička situacija u Bosni i Hercegovini sa onom na njemačkom govornom području. Domaćim stručnjacima pružena je mogućnost da čuju mišljenja sa strane, a gosti iz Njemačke, Austrije, Švajcarske dobili su nove informacije o kompleksnosti stanja u Bosni i Hercegovini. U referatu sam govorio o tome da ni u jednoj slovenskoj zemlji nemamo toliko složenu situaciju kao u Bosni i Hercegovini. Cilj ovoga skupa nije pak bio da se usklađuju mišljenja, jer je to sasvim nerealno u današnjem trenutku. Cilj je bio da se okupe stručnjaci iz različitih sredina i uporede jezičke situacije na njemačkom govornom području i u BiH kako bi se šire sagledala problematika i, možda, ponudila neka nova rješenja. U tom smislu skup je u potpunosti ispunio očekivanja.

### Ako se izuzme politički aspekt, koliko se jezika govori na području Bosne i Hercegovine?

**Tošović:** Ako to što se zove bosanski, hrvatski, srpski posmatramo kao sistem, tipološki i genetski, onda nema dvojbe da se radi o jednom jeziku.

### Da razjasnimo, za laike, šta podrazumijevate pod sistemom jezika?

Imam u vidu podudarnosti u vrstama riječi, identičnost padeža, iste vremenske oblike, jednaku komparaciju, isti način strukturiranja rečenica...

### Sve uzevši, to je jedan jezik?

To je sistemski i tipološki jedan jezik. U osnovi triju jezika tako nazvanih nalazi se štokavski dijalekt, sa jednakim naslijeđem. Pored toga postoji ogromna podudarnost u leksici. Treći aspekt je komunikacija – razumljivost jezika u svakodnevnoj upotrebi je, rekao bih, stopostotna. Ako je to tako, onda je besmisleno govoriti o potrebi nekog međusobnog prevođenja, a i to potvrđuje stav da se na ovom aspektu radi o jednom jeziku. Evo, Vi i ja komuniciramo potpuno normalno premda ćete Vi vjerovatno nazvati taj jezik na jedan način, ja, možda, na drugi, ali mi se sto posto razumijemo. Druga je stvar, odnosno problem što se taj tipološki jedan jezik normira na tri načina.

### **Šta podrazumijevate pod normom?**

Norma je kad se kaže: „Ovako treba da se govori i piše. Ovo je pravilno, ovo nije“. Sada postoji jedna norma za srpski, druga za hrvatski, a treća za bosanski. Mi ne možemo negirati da je to tipološki jedan jezik niti tvrditi da je komunikacija otežana, jer je razumljivost potpuna. S druge strane nije moguće negirati činjenicu da se taj tipološki jedan jezik na tri načina normira, standardizira i to pod tri različita imena: kao bosanski, hrvatski i srpski jezik. I tu nastaju problemi.

### **On se tako normira i standardizira prvenstveno iz političkih razloga?**

Tako je, odnosno pored komunikativnih ciljeva u osnovi toga nalaze se i politička nastojanja da se pomoću jezika afirmiše određena nacija.

**Četvorogodišnji međunarodni projekat (2006.–2010.) kojim ste rukovali, bavi se „sličnostima i razlikama između bosanskog/bošnjačkog, srpskog i hrvatskog jezika“. Zašto ste upotrijebili i naziv *bošnjački*, s obzirom na to da se jezik u BiH zove *bosanskim*?**

To je neminovno pitanje u ovakvim razgovorima. Moramo se vratiti u devedesete godine prošloga stoljeća, kad smo na ovim prostorima imali jedan jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski. U navedenom periodu taj se jezik raspada. Srbi i Hrvati se vraćaju tradicionalnim nazivima – *hrvatskom* i *srpskom jeziku*. Tih godina bošnjački intelektualci rješavaju pitanje kako svoju naciju nazvati i naravno postavljaju pitanje kako riješiti pitanje jezika. Oni odlučuju da naciju nazovu *bošnjačkom*. Što se tiče jezika, imali su mogućnost da mu daju nacionalno ime, kao što su to uradili Srbi, Hrvati, Francuzi, Kinezi... Suština je u tome što se naziv *bošnjački* odnosi na naciju a *bosanski* na teritoriju i što se na datom području govore još dva jezika, *hrvatski* i *srpski*. I na tome planu od strane Srba i Hrvata dolazi otpor.

### **Ali taj jezik se tako zove, džaba otpor?**

Srbi i Hrvati tih godina nisu imali ništa protiv da se taj jezik nazove *bošnjačkim*, ali su imali izraziti stepen zaziranja od imenovanja *bosanski* jezik sa pretpostavkom da se pod jezikom teritorije, Bosne, može podrazumijevati samo jedan jezik, jezik Bošnjaka, i da se time može neutralizirati *srpski* i *hrvatski*. Ja

sad ne ulazim u razloge da li je to opravdano ili nije, ja samo govorim da je to činjenica. I tu je nastao spor. Kolega Halilović je danas (na konferenciji, op. aut.) predložio da se ponovo formira neki zajednički jezik, a ja sam postavio pitanje: „Dobro, a kako bi se taj jezik nazvao?“. Između ostalog, za taj jezik nema odgovarajućeg termina, jer je on već zauzet (imam u vidu *bosanski*). Da su devedesetih godina Bošnjaci odlučili da jezik nazovu *bošnjačkim*, ostala bi bar teoretska mogućnost da Srbi, Hrvati, Bošnjaci u međusobnom dijalogu mogu da kažu: „Hajdemo da sada govorimo *bosanski*“. U ovoj situaciji, kad se *bosanski* jezik standardizira, normira kao jezik jedne nacije, Bošnjaka, to potpuno odbija Srbe i Hrvate da takav naziv prihvate za svoj jezik. Tu je došlo do zaoštavanja odnosa pa je Odbor za standardizaciju srpskog jezika, tijelo koje odlučuje o jezičkoj politici na srpskom govornom području, donijelo odluku da se u okviru srpskog jezika jezik *Bošnjaka* naziva *bošnjačkim*. Hrvati nisu donijeli takvu odluku, ali je dobra većina takođe izrazila stav da se taj jezik treba zvati *bošnjačkim*. S tim u vezi navešću jedan ilustrativan primjer: tri godine sam kao gostujući profesor držao predavanja u Zagrebu pa se sjećam se da je jedan doktorski (ili magistarski) rad problematiziran pred naučno-nastavnim vijećem samo zbog toga što je u naslovu stajalo *bosanski*.

**Ali projekat ste počeli raditi 2006., ne devedesetih. Već se iskristalísalo da se jezik zove *bosanski*.**

Projekat smo počeli 2006. Bilo je predviđeno da se ravnopravno uključe predstavnici svih nacija, Bošnjaci, Hrvati i Srbi. Dosta sam razmišljao o tome kako da se u nazivu projekta imenuju jezici. Meni ne bi smetalo da jezik nazovem *bosanskim*, ali u tom projektu, možda, zbog toga nijedan Srbin ne bi učestvovao.

**Uh, jeste li sigurni?**

To je bila moja pretpostavka. Sa hrvatske strane dio bi, vjerovatno, učestvovao, dio ne bi. To govorim zbog tadašnjeg raspoloženja, zbog zaoštrenosti pozicije sa srpske pa i hrvatske strane. Recimo, izrazit protivnik naziva *bosanski* jezik bio je jedan od glavnih autoriteta za hrvatski jezik – Dalibor Brozović. U toj situaciji išao sam na to da nađem kompromisno rješenje, da pružim šansu svima pravo na slobodan izbor, budući da cilj projekta nije bio bavljenje imenovanjem jezika, nego istraživanje sistema. Meni je naziv bio periferan. Bilo mi je logično da svako dobije mogućnost da zove taj jezik kako hoće. Smatrao sam da na tome planu treba biti jako tolerantan. Srbi i Hrvati u BiH nemaju, podvlačim, nemaju pravo da traže od Bošnjaka da taj jezik zovu *bošnjačkim* ako oni to neće. Bošnjaci odlučuju o svom jeziku i mogu da ga nazovu kako hoće. Ali isto tako i Bošnjaci moraju da prihvate kao realnost to što Srbi i Hrvati taj jezik ne žele da zovu *bosanskim*. Mene tada nije primarno interesovala nominacija jezika u ustavima Srbije, BiH, Hrvatske, jer se radilo o austrijskom projektu. Ponavljam: želio sam svima dati mogućnost da učestvuju.

**Ko je učestvovao?**

Predstavnici petnaestak zemalja. Iz BiH, Hrvatske, Srbije, Slovenije, Makedonije, Njemačke, Austrije, Rusije, Poljske, Bjelorusije, Bugarske, Norveške, SAD... Svake godine smo se sastajali u Gracu na simpozijumu. Bio je to akademski, intelektualni dijalog. Svako je govorio na svome jeziku, koristio terminologiju koju je želio. Niko nije postavljao pitanje naziva jezika, da li, konkretno, reći *bosanski* ili *bošnjački*.

**Lingvisti, Bošnjaci, iz BiH nisu imali problem s tim što je neko na tim simpozijumima jezik nazivao *bošnjačkim*?**

Nikakvih problema nije bilo. Lingvisti iz Bosne i Hercegovine su jezik nazivali *bosanskim*, oni koji su dolazili iz Hrvatske i Srbije koristili su i naziv *bošnjački*. Sve je bez problema funkcionisalo. Ovdje „na nož“ taj dvojni naziv dočekuju oni koji su manje upućeni, koji ne znaju pravu situaciju, odnosno ne znaju pozadinu. I Vi imate ustavno pravo da svoj maternji jezik nazovete kako hoćete. Ja koristim sve jezičke izraze budući da to nije primarno lingvističko pitanje, već je više političko. Meni je osnovni cilj da uspostavam normalnu komunikaciju. Kad sam u Srbiji pa i u Hrvatskoj koristim naziv *bošnjački jezik*, kad sam ovdje upotrebljavam izraz *bosanski jezik*. Služim se i terminom *srpskohrvatski* za nešto što je zajedničko i, razumije se, odrednicama *hrvatski* i *srpski*. Naziv jezika je lakmus papir kojim provjeravamo koliko smo zainteresovani za nalaženje zajedničkog rješenja, da li smo tolerantni. Tolerancija bi trebalo da bude broj jedan za svakog od nas. Mi smo u jednom loncu. Logično je da možemo da se svađamo, pa i da se potučemo, ali i da se dogovaramo i mirno živimo. Ako se ne možemo sporazumjeti oko naziva jezika (*bošnjački* ili *bosanski*), treba prepustiti vremenu da provjeri sva rješenja i ponudi ono pravo.

**Pa sami ste rekli da svako ima pravo da nazove svoj jezik kako hoće. Jezik se zove *bosanskim*.**

Znate šta, čudno bi bilo kada bi, recimo, Slovenci ili Poljaci rekli „nama to ne odgovara“, zato što Slovenci ili Poljaci nemaju neki poseban interes za ovu problematiku. Ovdje se radi o prostoru Bosne i Hercegovine gdje nijedan etni-tet ne želi da bude poklopljen od strane drugog ili trećeg. To može biti na nivou pretpostavke ili sumnje, ali treba uzeti u obzir. Ne živim ovdje, posmatram stvari sa strane, ali za mene je činjenica da postoji zaziranje. Rijedak je primjer da jedna nacija odustane od naziva nacionalnog imena u vrijeme izdizanja nacionalne komponente do nečeg najvažnijeg pa s tim u vezi sa srpske i hrvatske strane postoji suzdržanost. Odatle je i došlo do toga da oni jezik Bošnjaka nazivaju *bošnjačkim*. Imate vi i radikalnije struje u srpskoj i hrvatskoj lingvistici...

**Znači, ovo su bile blage?!**

Blage. Radikalne struje tvrde da bosanski ne postoji. To je radikalno. Da nema ni bosanskog, ni hrvatskog, da je to sve srpski jezik. Ili samo hrvatski.

**Poslije četiri godine projekta o sličnostima i razlikama između ovih jezika, recite nam da li je više sličnosti ili razlika?**

Jasno je da ima više podudarnosti i sličnosti nego razlika. Istraživali smo taj problem na nivou fonetike, morfologije, sintakse, pravopisa pa mogu reći da se više radi o tome šta se češće koristi. Bilo je nemoguće naći ogromne razlike kad se zna da ih nema. U BiH zastupljena su sva rješenja pa je najteže napraviti diferencijaciju. Imate, recimo, *voz* i *vlak*, što je Srbiji i Hrvatskoj razgraničeno. U srpskom jeziku se kaže *španski*, a u hrvatskom *španjolski*. Ali u ovom posljednjem nalazimo *španska sela*, a ne *španjolska sela*. Do sada su se razlike dosta tendenciozno proučavale, pri čemu je hrvatska strana posebno insistirala na njima. Zato su se pojavili takozvani razlikovni rječnici koji su po svaku cijenu nastojali da pronađu i pokažu što više nepodudarnosti. Cilj moga projekta nije bio da se pokaže da ih ima jako mnogo niti da ih nema, već da se one objektivno posmatraju. Objektivno od strane lingvista iz različitih sredina, ne samo s jedne strane. Ovaj projekat je bio valorizovan na zajedničkim skupovima, i to je njegova vrijednost. On, čini mi se, daje realnu sliku novog stanja na terenu bivšeg srpskohrvatskog jezika.

**Ko je finansirao projekat?**

Austrijski Fond za podršku naučnim istraživanjima. Eto, konkurisao sam i dobio sredstva.

**Da li se njemački koji se govori u Austriji, u poređenju s njemačkim iz Njemačke ili Švajcarske, razlikuje više ili manje od naša tri jezika?**

Istraživanja pokazuju da su razlike između austrijskog njemačkog i njemačkog njemačkog veće nego između bosanskog, hrvatskog i srpskog.

**A oni imaju jednu normu?**

Da. Iako postoje rječnici austrijskog jezika. I to podebeli. Ali na njemačkom govornom području gotovo nikome ne pada na pamet stvaranje dviju, tri, četiriju različitih normi i uvođenje različitih naziva. Smatra se to neracionalnim i neekonomičnim. Taj ekonomski aspekt jezika je na današnjoj konferenciji više puta ponovio profesor Amon. Za višemilionski auditorij postoji jedna norma, čime se mnogo štedi jer je standardizacija skup proces (mora se izraditi pravopis, gramatika, rječnik, a onda sve dovesti u sklad sa propisanim sistemom). Zbog toga je neobično da Crnogorci u standardizaciji za jednu vrlo malu populaciju uvode slova koja ne postoje ni u srpskom, ni u hrvatskom, ni u bosanskom. To je radikalni pristup, potpuno suprotan onome što nalazimo na njemačkom govornom području. Kad bismo se na Balkanu rukovodili jezičkom pozicijom koju nalazimo na njemačkom govornom području, onda bi se ovdje sasvim drugačije tražila i nalazila rješenja.

**Šta mislite o prijedlogu profesorice Snježane Kordić da se jezik na području bivše Jugoslavije lingvistički nazove srpskohrvatskim?**

Mislim da je to u današnje vrijeme nemoguće, zato što nijedna nacija u ovoj situaciji ne bi odustala od naziva koji sada postoje. Nikome od njih u ovom trenutku ne odgovara renominacija jezika. Stoga ni u kom slučaju ne vidim realnu situaciju u kojoj bi taj prijedlog bio prihvaćen na terenu. Razlozi, argumenti, želje za nešto mogu postojati, ali treba uzimati u obzir i uvažavati realnost onakvu kakva je. Šta će biti u budućnosti, to je otvoreno pitanje. Neka zasad stvari stoje ovako, dok se ne stvore uslovi da se nađe bolje rješenje.

#### **A šta bi bilo bolje rješenje?**

U BiH to bi moglo biti približavanje jezičkih normi. Nije bitno kako će se taj jezik nazivati. Osnovna funkcija jezika je komunikativna (jezik služi za prenošenje i razmjenu informacija) pa stoga i norma treba da bude usmjerena na poboljšavanje komunikacije, a ne na njeno usložnjavanje. A ponekad se usložnjava samo zato da bi se pokazalo da su to tri različita jezika.

#### **Mnogi ljudi u BiH jezik kojim govore nazivaju *našim* ili *maternjim*. Šta je s njima?**

U svakodnevnoj komunikaciji upotreba izraza *naš jezik* je neosporna činjenica. Nasuprot tome mogu se koristiti riječi ili izrazi samo s ciljem da se pokaže pripadnost određenoj naciji, što za mene nije primarno. Glavno je uspostavljanje normalne komunikacije. Ali izbor pozicije zavisi od svakog pojedinca.

#### **Sjećate li se skečeva „Nadrealista“ o „crnskom“ i „gorskom“ jeziku ili o „gumici za ćirilicu“?**

Oni su karikirali, ali se ta karikatura pretvorila u našu realnost.

Tošović 2011a: Tošović, Branko. KARIKATURA JEZIKA SE PRETVORILA U NAŠU REALNOST. – In: [http://www.gewi.uni-graz.at/gralis-alt/GraLiS\\_TB/Vortraege/Tosovic\\_Zurnal\\_Sarajevo\\_26.3.2011.htm](http://www.gewi.uni-graz.at/gralis-alt/GraLiS_TB/Vortraege/Tosovic_Zurnal_Sarajevo_26.3.2011.htm).